

BEZPIECZEŃSTWO MIĘDZYNARODOWE

Anna Przyborowska-Klimczak

Katedra Prawa Międzynarodowego Publicznego
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej

Streszczenie. Bezpieczeństwo międzynarodowe jest istotnym elementem stosunków międzynarodowych, a jego zapewnienie wymaga działań na rzecz pokojowego regulowania sporów międzynarodowych, ustanawiania prawnych i instytucjonalnych podstaw stabilności i współpracy oraz eliminowania pojawiających się zagrożeń. Oprócz tradycyjnych zagrożeń bezpieczeństwa związanych z groźbą i użyciem siły występują obecnie zagrożenia asymetryczne i spowodowane rozwojem cywilizacyjnym. Wśród współczesnych koncepcji bezpieczeństwa wymienia się koncepcje: równowagi sił, zbiorowego bezpieczeństwa, kooperatywnego bezpieczeństwa i wspólnego bezpieczeństwa. Ważne inicjatywy na rzecz bezpieczeństwa podejmują organizacje międzynarodowe: Organizacja Narodów Zjednoczonych, Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego, Unia Europejska. Istotną rolę odgrywają też zobowiązania zawarte w umowach międzynarodowych dotyczących rozbrojenia i zakazu agresji. Wobec szybkich zmian zachodzących w środowisku międzynarodowym państwa powinny poszukiwać efektywnych rozwiązań przewyższania nowych i narastających zagrożeń.

Słowa kluczowe: bezpieczeństwo międzynarodowe, zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego, instytucjonalizacja bezpieczeństwa międzynarodowego, prawnomiędzynarodowe podstawy bezpieczeństwa państw, prawo międzynarodowe

UWAGI WSTĘPNE

Problemy pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego są tematami najczęściej podejmowanymi w debatach dotyczących współczesnych stosunków międzynarodowych zarówno w odniesieniu do sytuacji poszczególnych państw, jak i na płaszczyźnie regionalnej i w wymiarze powszechnym. Utrzymanie lub przywrócenie pokoju i zapewnienie bezpieczeństwa stanowi też cel działalności wielu organizacji międzynarodowych oraz przedmiot uregulowań prawnomiędzynarodowych. Należy jednak zaznaczyć, że współczesne postrzeganie bezpieczeństwa międzynarodowego różni się od tradycyjnych ujęć eksponujących przede wszystkim jego militarne i polityczne aspekty, bowiem obecnie istotne znaczenie przypisuje się też czynnikom gospodarczym, technologicznym, społecznym, humanitarnym, ekologicznym i kulturowym¹.

¹ Szerszej na temat historycznej i teoretycznej ewolucji bezpieczeństwa W. Kostecki, *Strach i potęga. Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI wieku*, Wydawnictwo Poltext, Warszawa 2012, s. 17–33.

W literaturze z dziedziny prawa międzynarodowego i stosunków międzynarodowych są formułowane różne definicje bezpieczeństwa międzynarodowego, odwołujące się do jego węższego, negatywnego ujęcia, wskazującego na brak zagrożeń oraz do ujęcia szerszego, pozytywnego, eksponującego działanie na rzecz bezpieczeństwa, które ma zapewnić przetrwanie i rozwój². Formułowany jest też pogląd, że wprawdzie między bezpieczeństwem narodowym i międzynarodowym zachodzą istotne związki, to jednak bezpieczeństwa międzynarodowego nie można traktować jako sumy bezpieczeństwa poszczególnych państw³.

W polskim piśmiennictwie naukowym w rozważaniach definicyjnych bezpieczeństwo międzynarodowe jest określane jako brak obiektywnie występujących zagrożeń i subiektywnych obaw oraz dążenie i działanie społeczności międzynarodowej zmierzające do ochrony określonych wartości za pomocą norm, instytucji i instrumentów wykorzystywanych w celu pokojowego regulowania sporów oraz tworzenia podstaw stabilności, współpracy i eliminowania zagrożeń⁴. Podejmowane w doktrynie próby opracowania kompleksowej koncepcji bezpieczeństwa międzynarodowego doprowadziły do przygotowania kilku koncepcji, które zyskały szersze zainteresowanie i akceptację. Istotną rolę w kształtowaniu systemu bezpieczeństwa międzynarodowego odgrywają umowy międzynarodowe i uchwały organizacji międzynarodowych oraz powiązany z nimi proces instytucjonalizacji stosunków międzynarodowych. Wobec pojawiania się kolejnych zagrożeń, a także nasilania się niektórych istniejących już czynników niekorzystnie wpływających na bezpieczeństwo międzynarodowe, konieczne jest wprowadzanie zmian w dotychczasowych strategiach i podejmowanie nowych działań na rzecz utrzymania i wzmocnienia bezpieczeństwa.

WSPÓŁCZESNE ZAGROŻENIA BEZPIECZEŃSTWA MIĘDZYNARODOWEGO

Truizmem wydaje się stwierdzenie, że współczesne środowisko międzynarodowe nie jest środowiskiem bezpiecznym. Nie zanikły bowiem tradycyjne zagrożenia związane z użyciem siły w stosunkach między państwami, a ujawniły się nowe, określane mianem zagrożeń asymetrycznych, a także zagrożenia będą-

² K. Łastawski, *Pojęcie i główne wyznaczniki bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego*, w: *Współczesne bezpieczeństwo*, (red.) W. Fehler, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2002, s. 13 i R. Zięba, *Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych*, w: *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, (red.) D.B. Bobrow, E. Halizak, R. Zięba, Fundacja Studiów Międzynarodowych „Scholar”, Warszawa 1997, s. 5.

³ M. Pietraś, *Pojmowanie bezpieczeństwa, jego zakresy i koncepcje zapewnienia*, w: *Polska w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego*, (red.) M. Pietraś, K.A. Wojtaszczyk, Oficyna Wydawnicza Aspra-JR, Warszawa 2016, s. 19.

⁴ Por. definicja bezpieczeństwa międzynarodowego w *Słowniku terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*, (red.) B. Balcerowicz, Biuro Prasy i Informacji Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1996, s. 9.

ce konsekwencją rozwoju cywilizacyjnego oraz poszerzenia zakresu pojmowania bezpieczeństwa międzynarodowego⁵.

Zagrożenia tradycyjne mają różny rodowód, ale ich źródła należy poszukiwać w uwarunkowaniach strukturalnych społeczności międzynarodowej i ustanowionym przez nią porządku. Państwa i instytucje międzynarodowe nie dysponują środkami skutecznego zapobiegania kryzysom międzynarodowym, a także wewnętrznym i zjawisku ich umiędzynarodowienia. Jest to związane z brakiem centralnego ośrodka władzy i bardzo dużym zróżnicowaniem państw pod względem ich potencjału wojskowego i ekonomicznego oraz ich pozycji politycznej. Sytuację międzynarodową w tym zakresie komplikują także różnego rodzaju historyczne zaszłości: nieregulowane spory terytorialne, niezafatwione kwestie odszkodowawcze między państwami i niezakończone procesy państwowotwórcze⁶. Do generowania zagrożeń bezpieczeństwa przyczyniają się też czynniki ekonomiczne (np. konflikty surowcowe) i ekologiczne, sprzeczności ideologiczne i kwestie religijne, czynniki etniczno-rasowe i kulturowe.

Do tradycyjnych zagrożeń bezpieczeństwa należą konflikty zbrojne. Postzimnowojenne konflikty różnią się jednak od wcześniej występujących wojen i konfliktów międzynarodowych. Są to coraz częściej konflikty o charakterze wewnętrznym między lokalnymi przeciwnikami (grupami etnicznymi, narodowymi, religijnymi)⁷. Niekiedy nie można wskazać jednoznacznie ich początku i końca, charakteryzuje je rozproszenie przestrzenne, mniejsza intensywność (*low intensity wars*), a ich ofiarami są przede wszystkim osoby cywilne⁸. Niezależnie jednak od tych cech destabilizują one międzynarodowe środowisko bezpieczeństwa, bowiem łatwo rozprzestrzeniają się, towarzyszą im duże fale uchodźców, stwarzają warunki do rozwoju przestępczości zorganizowanej, prowadzą do upadku struktur państwowych i powstawania państw dysfunkcyjnych – upadających i upadłych (*failing and failed states*)⁹.

Pojęcie zagrożeń asymetrycznych odnosi się do sytuacji, w których dysproporcje istniejące pomiędzy uczestnikami stosunków międzynarodowych skłaniają słabszego ich uczestnika do posługiwania się środkami i metodami odmiennymi od zwyczajowo stosowanych, które umożliwiają mu optymalne wykorzystanie jego ograniczonego potencjału w celu utrudnienia lub uniemoż-

⁵ J. Czaputowicz, *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Współczesne koncepcje*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2012, s. 71.

⁶ R. Kuźniar, *Tradycyjne zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego*, w: R. Kuźniar, B. Balcerowicz, A. Bieńczyk-Missala [i in.], *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2012, s. 43–56.

⁷ W. Kostecki, *Strach i potęga*, s. 119–120.

⁸ K. Pronińska, *Współczesne konflikty zbrojne*, w: R. Kuźniar, B. Balcerowicz, A. Bieńczyk-Missala [i in.], *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, s. 97–107.

⁹ Szerzej P. Sulkowski, *Państwa upadłe a bezpieczeństwo*, w: *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Przegląd aktualnego stanu*, (red.) K. Żukrowska, Wydawnictwo IUSatTax, Warszawa 2011, s. 274–290.

liwienia silniejszemu przeciwnikowi wykorzystania jego przewagi¹⁰. W analizach dotyczących zagrożeń asymetrycznych bierze się pod uwagę przede wszystkim aktywność ze strony podmiotów niepaństwowych, chociaż w „wojskowych” koncepcjach tych zagrożeń uwzględnia się też działania o takim charakterze podejmowane przez państwa. Lista zagrożeń asymetrycznych obejmuje: terroryzm międzynarodowy, przestępczość zorganizowaną, użycie broni masowego rażenia, wrogie wykorzystanie technologii informatycznych. Wprawdzie zagrożenia te odznaczają się dużą zmiennością i różnorodnością form, ale mają też pewne cechy wspólne: quasi-militarny charakter, totalne oddziaływanie, nieprzewidywalność, małą podatność na odstraszenie posługujących się nimi podmiotów, niską intensywność, zdolność do kumulowania negatywnych oddziaływań pochodzących z różnych źródeł¹¹.

Zestawiając współczesne zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego, nie można pominąć też takich, które powstają w związku z rozwojem cywilizacyjnym. Są to zagrożenia związane z zanieczyszczeniem i dewastacją środowiska, globalizacją gospodarki światowej, wykorzystywaniem osiągnięć rozwoju technologii informatycznych, przyspieszeniem procesów społeczno-politycznych na świecie¹².

Następuje też rozszerzanie zakresu pojmowania bezpieczeństwa międzynarodowego poprzez włączanie do sfery bezpieczeństwa różnych dziedzin aktywności. Oprócz bezpieczeństwa militarnego, określanego mianem bezpieczeństwa twardego, wyróżnia się inne sektory bezpieczeństwa tzw. miękkiego: polityczny, społeczny, ekonomiczny, ekologiczny, kulturowy, informacyjny¹³.

KONCEPCJE BEZPIECZEŃSTWA MIĘDZYNARODOWEGO

Rozwój koncepcji bezpieczeństwa międzynarodowego, który nastąpił po II wojnie światowej, był determinowany układem sił w społeczności międzynarodowej. W okresie zimnej wojny strategie bezpieczeństwa międzynarodowego były kształtowane w warunkach systemu bezpieczeństwa blokowego, opartego głównie na utrzymaniu względnej równowagi sił wojskowych państw należących do bloku zachodniego i wschodniego. Konstruowano w tym okresie różne

¹⁰ M. Madej, *Zagrożenia asymetryczne – „nowy” problem bezpieczeństwa międzynarodowego*, w: R. Kuźniar, B. Balcerowicz, A. Bieńczyk-Missala [i in.], *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, s. 80.

¹¹ Tamże, s. 83–86.

¹² T. Jemioło, *Bezpieczeństwo globalne w pierwszych dziesięcioleciach XXI wieku*, w: *Bezpieczeństwo zewnętrzne Rzeczypospolitej Polskiej*, (red.) T. Jemioło, K. Malak, Akademia Obrony Narodowej, Warszawa 2002, s. 156–163.

¹³ J. Pawłowski, *Strategiczne dylematy początku XXI wieku*, w: *Współczesne postrzeganie bezpieczeństwa. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Wyższą Szkołę Administracji w Bielsku-Białej 23 listopada 2006 r.*, (red.) K. Jałoszyński, B. Wiśniewski, T. Wojtuszek, Wyższa Szkoła Administracji w Bielsku-Białej, Bielsko-Biała 2007, s. 52–55.

doktryny i strategii bezpieczeństwa, m.in.: odstraszenia, zmasowanego odwetu, elastycznego reagowania, aktywnej obrony.

Do najczęściej prezentowanych, współczesnych koncepcji bezpieczeństwa zalicza się koncepcje: równowagi sił, zbiorowego bezpieczeństwa, kooperatywnego bezpieczeństwa i wspólnego bezpieczeństwa.

Koncepcja równowagi sił ma długi historyczny rodowód, sięgający postanowień traktatu westfalskiego z 1648 r., uregulowań konferencji w Utrechcie w 1713 r., ustaleń kongresu wiedeńskiego z 1815 r.¹⁴ Jest ona oparta na założeniu, że nie można dopuścić do supremacji jednego państwa, które dzięki uzyskanej przewadze naruszałoby stan równowagi. Po II wojnie światowej w bipolarnym układzie blokowym „supermocarstwa” dążyły do utrzymania równowagi militarnej, szczególnie w zakresie broni nuklearnej, której potencjały miały umożliwiać wzajemne gwarantowane zniszczenie. W koncepcji tej podkreśla się znaczenie siły militarnej i ogranicza się rolę państw średnich i małych w stosunkach międzynarodowych.

Podstawą koncepcji zbiorowego bezpieczeństwa jest uznawanie niepodzielności bezpieczeństwa, które powinno być zapewnione dzięki wspólnym przedsięwzięciom podejmowanym przez dużą liczbę państw utrzymujących partnerskie kontakty. Koncepcja ta znajduje odzwierciedlenie w dokumentach i strukturach ONZ, KBWE/OBWE, NATO. Bezpieczeństwo zbiorowe może być też realizowane w wymiarze regionalnym z udziałem państw określonego regionu lub subregionu. Istota zbiorowego bezpieczeństwa jest oparta na zobowiązaniu państw należących do danej zbiorowości do utrzymywania i przywracania pokoju i bezpieczeństwa w ich wzajemnych relacjach poprzez zastosowanie połączonych działań w celu zapobiegania nielegalnemu użyciu siły lub wymuszania pokoju¹⁵. W ujęciu modelowym zbiorowego bezpieczeństwa wskazuje się jego następujące cechy: zakaz użycia siły, zbiorowe gwarancje bezpieczeństwa, stosowanie środków w celu odstraszenia agresora i przywracania pokoju, automatyzm zbiorowej akcji, przeprowadzanie jej niezależnie od tego kim są agresor i ofiara¹⁶.

Koncepcja kooperatywnego bezpieczeństwa zarysowała się po likwidacji blokowego podziału Europy, a u jej źródeł przyjęto założenie, że wspólna odpowiedzialność państw powinna prowadzić do ustanowienia systemu bezpieczeństwa i ładu międzynarodowego opartego na współdziałaniu państw w celu ograniczania i eliminacji zagrożeń, rozwoju prawa międzynarodowego, umacniania demokracji i poszanowania praw człowieka¹⁷. Zdaniem Garetha Evansa

¹⁴ R. Kuźniar, *Ewolucja problemu bezpieczeństwa – rys historyczny*, w: Tenże, B. Balcerowicz, A. Bieńczyk-Missala [i in.], *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, s. 20–22.

¹⁵ I. Popiuk-Rysińska, *Ewolucja systemu zbiorowego bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych po zimnej wojnie*, Dom Wydawniczy Elipsa, Warszawa 2013, s. 32.

¹⁶ Tamże, s. 33.

¹⁷ P. Turczyński, *Bezpieczeństwo europejskie. Systemy, instytucje, funkcjonowanie*, Wydawnictwo Atla 2, Wrocław 2011, s. 21–22.

(1994 r.) bezpieczeństwo kooperatywne przyznaje pierwszeństwo konsultacjom przed konfrontacją, poczuciu pewności przed odstraszeniem, przejrzystości przed utajnianiem, zapobieganiu przed reagowaniem po fakcie, współzależności przed działaniami jednostronnymi¹⁸. Koncepcja ta pod wieloma względami jest podobna do koncepcji wspólnego bezpieczeństwa, a przez niektórych autorów koncepcje te są uznawane za tożsame¹⁹.

Koncepcja wspólnego bezpieczeństwa oparta była na ustaleniach zawartych w raporcie Niezależnej Komisji ds. Rozbrojenia i Bezpieczeństwa (zwanym też raportem Palmego) opublikowanym w 1982 r. i opracowaniu SIPRI z 1985 r. W dokumentach tych podkreślono, że w obliczu wspólnych niebezpieczeństw konieczne są wspólne starania o zapewnienie bezpieczeństwa. Zaznaczono też, że zamiast wzajemnego gwarantowanego zniszczenia należy wspólnie dążyć do rozwoju współpracy i ograniczenia zbrojeń. Współzależności istniejące we współczesnej społeczności międzynarodowej powodują, że stan bezpieczeństwa nie może być osiągnięty w wyniku jednostronnych działań, czy też kosztem osłabienia bezpieczeństwa innych członków tej społeczności. Należy brać pod uwagę racje i interesy innych uczestników stosunków międzynarodowych, wykorzystywać różne formy współdecydowania i konsultacji, poszukiwać rozwiązań kompromisowych, wdrażać środki budowy zaufania i bezpieczeństwa, podejmować wysiłki na rzecz redukcji i ograniczenia zbrojeń²⁰.

PRAWNE PODSTAWY BEZPIECZEŃSTWA MIĘDZYNARODOWEGO

Mimo ograniczeń wynikających z charakteru norm prawa międzynarodowego, łączonych z jego atrybutami, ujmowanymi często w postaci triady: 1) braku typowego prawodawcy, 2) nieustanowienia skutecznych środków przymusu i sankcji w wypadku nieprzestrzegania jego norm, 3) niewprowadzenia obowiązkowego sądownictwa, jest ono ważnym instrumentem kształtowania bezpieczeństwa międzynarodowego. Szczególne znaczenie mają umowy międzynarodowe zawierane w celu ustanowienia zakazu użycia siły i groźby jej użycia oraz pokojowego regulowania sporów międzynarodowych. Ważne instrumenty prawne w tym zakresie przyjęto na początku XX w. jako efekt działalności prawodawczej II Konferencji Pokojowej w Hadze w 1907 r., podczas której uzgodniono m.in. Konwencję o pokojowym załatwianiu sporów międzynarodowych²¹ i Konwencję w sprawie ograniczenia użycia siły celem ściągnięcia długów zawarowanych

¹⁸ B. Bojarczyk, *System bezpieczeństwa międzynarodowego*, w: M. Pietraś, K.A. Wojtaszczyk, *Polska w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego*, s. 265.

¹⁹ K. Łastawski, *Pojęcie i główne wyznaczniki bezpieczeństwa*, s. 22.

²⁰ Tamże, s. 23–24.

²¹ Konwencja I o pokojowym załatwianiu sporów międzynarodowych, Haga, 18 października 1907 r., Dz. U. z 1930 r. Nr 9, poz. 64.

umową (zwaną konwencją Drago-Portera)²². W Pakcie Ligi Narodów podkreślono, że ustanawiana organizacja powinna ułatwiać współpracę międzynarodową oraz zapewnić pokój i bezpieczeństwo²³. Członkowie Ligi zobowiązali się do szanowania i utrzymywania integralności terytorialnej i niezależności politycznej przeciwko wszelkiej napaści z zewnątrz. Istotne miejsce w praktyce traktatowej okresu międzywojennego zajmują też: Traktat o wyrzeczeniu się wojny z 1928 r.²⁴ (zwany od nazwisk inicjatorów Paktem Brianda-Kellogga) oraz Konwencja londyńska dotycząca określenia napaści z 1933 r.²⁵ W Pakcie z 1928 r. strony potępiły uciekanie się do wojny w celu załatwiania sporów międzynarodowych i wyrzekły się jej jako narzędzia polityki we wzajemnych stosunkach, stwierdzając, że wszelkie spory powinny być załatwiane za pomocą środków pokojowych. Była to umowa o charakterze uniwersalnym (jej stronami były w 1939 r. 63 państwa), w której wyeliminowano z prawa międzynarodowego *ius ad bellum*²⁶. W Konwencji z 1933 r. strony zawarły definicję państwa-napastnika i pokreśliły, że żadne powody o charakterze politycznym, wojskowym, gospodarczym lub innym nie mogą być powoływane, by usprawiedliwić napaść.

Po II wojnie światowej przyjęto wiele dokumentów dotyczących bezpieczeństwa międzynarodowego. W Karcie Narodów Zjednoczonych do podstawowych zasad działalności ONZ zaliczono zakaz użycia siły i groźby jej użycia przeciwko integralności terytorialnej i niezawisłości politycznej któregośkolwiek państwa, obowiązek pokojowego regulowania sporów międzynarodowych oraz zapewnienia zbiorowego bezpieczeństwa²⁷. Zasady te zostały też włączone do Deklaracji zasad prawa międzynarodowego dotyczących przyjaznych stosunków i współdziałania państw zgodnie z Kartą NZ, przyjętej przez Zgromadzenie Ogólne ONZ w 1970 r.²⁸ Natomiast w 1974 r. Zgromadzenie Ogólne uchwaliło rezolucję w sprawie definicji agresji, w myśl której agresją jest użycie siły zbrojnej przez państwo przeciwko suwerenności, integralności terytorialnej lub

²² Konwencja II w celu ograniczenia użycia siły celem ściągnięcia długów zawarowanych umową, Haga, 18 października 1907 r., w: B. Winiarski, *Wybór źródeł do nauki prawa międzynarodowego*, Komisja Wyd. Podręczników Akademickich, Kasa im. Mianowskiego, Warszawa 1938, s. 102.

²³ Pakt Ligi Narodów, Wersal, 28 czerwca 1919 r., Dz. U. z 1920 r. Nr 35, poz. 200.

²⁴ Traktat wyrzeczenia się wojny, Paryż, 27 sierpnia 1928 r., Dz. U. z 1929 r. Nr 63, poz. 489.

²⁵ Konwencja w sprawie określenia napaści, Londyn, 3 lipca 1933 r., Dz. U. Nr 93, poz. 712.

²⁶ J. Symonides, *Kilka uwag o prawnomiędzynarodowych podstawach bezpieczeństwa i ładu międzynarodowego*, w: *Bezpieczeństwo międzynarodowe czasu przemian. Zagrożenia – Koncepcje – Instytucje*, (red.) R. Kuźniar, Z. Lachowski, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych, Warszawa 2003, s. 270–273.

²⁷ Karta Narodów Zjednoczonych, San Francisco, 26 czerwca 1945 r., Dz. U. z 1947 r. Nr 23, poz. 90.

²⁸ Deklaracja zasad prawa międzynarodowego dotyczących przyjaznych stosunków i współdziałania państw zgodnie z Kartą Narodów Zjednoczonych, Nowy Jork, 24 października 1970 r., w: *Wybór dokumentów do nauki prawa międzynarodowego*, oprac. K. Kocot, K. Wolfke, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Wrocław–Warszawa 1978, s. 524–533.

niepodległości politycznej innego państwa lub w jakikolwiek inny sposób niezgodny z Kartą NZ²⁹.

W dorobku traktatowym dotyczącym bezpieczeństwa międzynarodowego ważne miejsce zajmują umowy międzynarodowe dotyczące rozbrojenia: redukcji potencjałów wojskowych państw, zakazu produkcji i używania niektórych broni, demilitaryzacji³⁰. Odnoszą się one zarówno do broni konwencjonalnej jak też do broni masowego rażenia. Kluczowym problemem związanym z wypełnianiem wynikających z nich zobowiązań jest efektywna kontrola międzynarodowa i zapewnienie, by w wyniku rozbrojenia nie dochodziło do osłabienia jednych i wzmocnienia innych państw uczestniczących w tym procesie.

Warto też zauważyć, że wszelkie uregulowania prawnomiędzynarodowe o charakterze powszechnym, regionalnym i bilateralnym, określające w różnych dziedzinach zasady współpracy państw, tworzą porządek międzynarodowy i korzystnie wpływają na relacje zachodzące w społeczności międzynarodowej.

INSTYTUCJONALIZACJA BEZPIECZEŃSTWA MIĘDZYNARODOWEGO

Charakterystycznym zjawiskiem współczesnych stosunków międzynarodowych jest proces instytucjonalizacji przejawiający się w tworzeniu organizacji, organów i instytucji międzynarodowych obejmujących zakresem działalności różne dziedziny współpracy międzynarodowej. Jednym z najważniejszych obszarów współdziałania jest zapewnienie pokoju i bezpieczeństwa międzynarodowego. Cel ten jest włączony do statutów wielu organizacji międzynarodowych, przede wszystkim do postanowień Karty Narodów Zjednoczonych. Mimo wypowiedzianych krytycznych opinii na temat Organizacji Narodów Zjednoczonych, ograniczonej skuteczności jej działań i niemożności sprostania współczesnym wyzwaniom, pozostaje ona najbardziej powszechną organizacją międzyrządową, o najszerszym zakresie działania, podejmującą liczne inicjatywy na rzecz bezpieczeństwa międzynarodowego. Rada Bezpieczeństwa ONZ została wyposażona w kompetencje do zastosowania koniecznych środków w celu utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa (art. 51 Karty NZ).

W ramach Unii Europejskiej sprawą bezpieczeństwa są elementem Wspólnej Polityki Zagranicznej i Bezpieczeństwa. W świetle Traktatu z Lizbony³¹

²⁹ Definicja agresji, Rezolucja Zgromadzenia Ogólnego 3314 (XXIX), Nowy Jork, 14 grudnia 1974 r., w: *Wybór dokumentów do nauki prawa międzynarodowego*, oprac. K. Kocot, K. Wolfke, s. 648–652.

³⁰ Szerzej na ten temat m.in. W. Fehler, *Problemy zbrojeń i rozbrojenia*, w: W. Fehler, *Współczesne bezpieczeństwo*, s. 115–143; M. Tabor, *Porozumienia w sprawie kontroli zbrojeń i rozbrojenia*, w: R. Kuźniar, B. Balcerowicz, A. Bieńczyk-Missala [i in.], *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, s. 143–170.

³¹ Traktat o Unii Europejskiej, wersja skonsolidowana, Dz. Urz. UE z 26 października 2012 r., C 326/01.

Wspólna Polityka w tej dziedzinie powinna zmierzać do ustanowienia zintegrowanej i efektywnej polityki obronnej, wykorzystującej tzw. misje petersberskie³². Obejmują one wspólne działania rozbrojeniowe, misje wojskowego doradztwa i wsparcia, misje zbrojne służące zarządzaniu kryzysowemu, także w postaci operacji stabilizacyjnych po zakończeniu konfliktu oraz walkę z terroryzmem. Dzięki nim Unia Europejska poszerza swoje zdolności operacyjne, wykorzystując mechanizm stałej współpracy strukturalnej³³. Traktat z Lizbony wprowadził też klauzulę wzajemnej pomocy (klauzulę solidarności), która powinna być stosowana w wypadku zbrojnej agresji na państwo członkowskie Unii. Pozostałe państwa powinny udzielić mu pomocy, wykorzystując wszelkie dostępne środki, zgodnie z art. 51 Karty NZ (art. 42 TUE).

Ważną rolę w procesie instytucjonalizacji działań na rzecz bezpieczeństwa odegrała Organizacja Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie. Już sam proces utworzenia tej organizacji w 1995 r. w wyniku przekształcenia Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie świadczył o potrzebie kształtowania trwałych struktur organizacyjnych w celu zintensyfikowania działań i oparcia ich na stabilnych formach współpracy³⁴. Wyrażony jest jednak pogląd, że mimo wielu dokonań KBWE/OBWE w dziedzinie utrzymania pokoju w Europie, procesy rozszerzenia Unii Europejskiej i NATO spowodowały, że w XXI w. nastąpiło osłabienie pozycji OBWE w zapewnianiu regionalnego bezpieczeństwa³⁵.

W zakresie rozwiązań instytucjonalnych szczególnie miejsce zajmuje Organizacja Traktatu Północnoatlantyckiego (NATO). Nie ulega wątpliwości, że obecnie NATO jest najważniejszym gwarantem euroatlantyckiego bezpieczeństwa. Po 1999 r. rozszerzono doktrynę strategiczną NATO o operacje, które wykraczają poza zakres postanowień art. 5 Traktatu waszyngtońskiego³⁶ poprzez ustanowienie tzw. nowych misji realizowanych poza terytorium państw i obszarów objętych ochroną traktatową (misje *out of area*)³⁷. Przyjmując nowe funkcje, NATO stało się organizacją o szerszych kompetencjach i możliwościach działania. Nadal jednak istnieje potrzeba reformowania struktur organizacji,

³² Misje petersberskie zostały wprowadzone w 1992 r. przez Unię Zachodnioeuropejską zgodnie z ustaleniami konferencji w Petersburgu (RFN). Obejmują one zadania; humanitarne i ratownicze, pokojowe i rozjemcze oraz bojowe w celu opanowania sytuacji kryzysowych – por. J. Zając, *System bezpieczeństwa międzynarodowego*, w: *Bezpieczeństwo państwa. Wybrane problemy*, (red.) K.A. Wojtaszczyk, A. Materska-Sosnowska, Oficyna Wydawnicza Aspra-JR, Warszawa 2009, s. 46–47.

³³ B. Przybylska-Maszner, *Bezpieczeństwo Polski a wspólna polityka bezpieczeństwa i obrony Unii Europejskiej*, w: *Kluczowe determinanty bezpieczeństwa Polski na początku XXI wieku*, (red.) S. Wojciechowski, A. Wejkszner, Difin, Warszawa 2013, s. 118–119.

³⁴ P. Turczyński, *Bezpieczeństwo europejskie*, s. 73–75.

³⁵ Por. A. Kisielewska, J. Kwiecień, *Struktury instytucjonalne w bezpieczeństwie*, w: *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Przegląd aktualnego stanu*, s. 129 i J. Zając, *System bezpieczeństwa*, s. 48.

³⁶ Traktat Północnoatlantycki, Waszyngton, 4 kwietnia 1949 r., Dz. U. z 2000 r. Nr 87, poz. 970.

³⁷ R. Kuźniar, *Niebezpieczeństwa nowego paradygmatu bezpieczeństwa*, w: *Bezpieczeństwo międzynarodowe czasu przemian*, s. 221.

aktualizowania priorytetów jej aktywności, reagowania na zmiany w środowisku międzynarodowym.

Warto zauważyć, że na istotną rolę procesu instytucjonalizacji w stosunkach międzynarodowych po 1989 r. wskazywał św. Jan Paweł II w encyklice *Centesimus Annus*:

Trzeba jednak podejmować konkretne działania zmierzające do stworzenia i umocnienia międzynarodowych struktur, które w przypadku konfliktów między narodami są w stanie interweniować i proponować słuszne rozstrzygnięcia, zapewniając poszanowanie praw każdego z nich, osiągnięcie sprawiedliwego porozumienia i pokojowego układu, szanującego prawa innych³⁸.

Oceniając działalność organizacji międzynarodowych na rzecz bezpieczeństwa międzynarodowego trzeba jednak pamiętać, że jej rezultaty zależą od tego, czy państwa członkowskie organizacji przejawiają wolę współdziałania i są gotowe do podejmowania wysiłków w celu zapewnienia bezpieczeństwa. Organizacje nie są bowiem bytami niezależnymi od państw, lecz funkcjonują w ramach przekazanych im przez państwa kompetencji.

SZANSE I PERSPEKTYWY ZAPEWNIENIA BEZPIECZEŃSTWA MIĘDZYNARODOWEGO

Szybkie zmiany zachodzące w środowisku międzynarodowym utrudniają prawidłowe reagowanie na występujące w nim zagrożenia, bowiem wymagają nowych, efektywnych instrumentów prawnych i elastycznych, akceptowanych przez państwa rozwiązań organizacyjnych, które mogą być odpowiednio dostosowywane do zmieniającej się rzeczywistości, a zwłaszcza nowych i narastających zagrożeń³⁹. Bezpieczeństwo międzynarodowe należy traktować jako kategorię dynamiczną, a nie określony stan rzeczy. Stanowi ono bowiem proces o zmiennej dynamice i intensywności⁴⁰. Poszczególne elementy składające się na ten proces zyskują lub tracą na znaczeniu, zmieniają się też priorytety bezpieczeństwa międzynarodowego. Wprawdzie bezpieczeństwo jest wartością stopniowaną, ale jest też wartością szczególnie pożądaną, stanowi bowiem warunek osiągnięcia innych celów.

Bezpieczeństwo międzynarodowe jest rozpatrywane w ramach występujących w środowisku międzynarodowym układów sił i interesów, ale należy też uwzględniać różne czynniki o charakterze subiektywnym (zmienne nastroje społeczne, osobowość polityków, reakcję na nowe trendy, chęć kultywowania

³⁸ Jan Paweł II, *Centesimus Annus. Tekst i komentarze*, (red.) F. Kampka, C. Ritter, Redakcja Wydawnictw KUL, Lublin 1998, s. 33.

³⁹ W. Kostecki, *Bezpieczeństwo Polski a dynamika stosunków międzynarodowych*, w: *Bezpieczeństwo Polski. Współczesne wyzwania*, (red.) S. Wojciechowski, A. Potyrała, Difin, Warszawa 2014, s. 52–59.

⁴⁰ B. Balcerowicz, *Procesy międzynarodowe. Tendencje, megatrendy*, w: R. Kuźniar, B. Balcerowicz, A. Bieńczyk-Missala [i in.], *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, s. 59.

tradycji). Można też zauważyć, że w okresie zimnowojennym zagrożenie dla bezpieczeństwa globalnego było większe, ale podlegało też większej kontroli, natomiast obecnie jest ono mniej przewidywalne i trudniejszy jest dialog międzynarodowy w tej dziedzinie. W środowisku międzynarodowym działa bowiem bardzo wielu aktorów, którzy dążą do realizacji swoich interesów, często przy użyciu przemocy. Prowadzi to do „anarchizacji” sytuacji międzynarodowej. Konieczne jest zatem podejmowanie różnych działań, stosowanie wielu środków, oddziaływanie na wszystkich aktorów międzynarodowych, kształtowanie świadomości prawnomiędzynarodowej. Walka z międzynarodowym terroryzmem, ochrona i promocja praw człowieka, karanie sprawców zbrodni międzynarodowych, zwalczanie przestępczości zorganizowanej powinny być traktowane jako działania jednoczące we wspólnych wysiłkach społeczność międzynarodową. Mają one istotne znaczenie dla kształtowania środowiska bezpieczeństwa w wymiarze globalnym, regionalnym i krajowym.

PIŚMIENNICTWO

- Balcerowicz, Bolesław, (red.). 1996. *Słownik terminów z zakresu bezpieczeństwa narodowego*. Warszawa: Biuro Prasy i Informacji Ministerstwa Obrony Narodowej.
- Balcerowicz, Bolesław. 2012. „Procesy międzynarodowe. Tendencje, megatrendy.” W Roman Kuźniar, Bolesław Balcerowicz, i Agnieszka Bieńczyk-Missala [i in.]. *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, 59–79. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Bojarczyk, Bartosz. 2016. „System bezpieczeństwa międzynarodowego.” W *Polska w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego*, red. Marek Pietraś, i Konstanty A. Wojtaszczyk, 245–268. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Aspra-JR.
- Czaputowicz, Jacek. 2012. *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Współczesne koncepcje*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Fehler, Włodzimierz. 2002. „Problemy zbrojeń i rozbrojenia.” W *Współczesne bezpieczeństwo*, red. Włodzimierz Fehler, 115–143. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Jemioło, Tadeusz. 2002. „Bezpieczeństwo globalne w pierwszych dziesięcioleciach XXI wieku.” W *Bezpieczeństwo zewnętrzne Rzeczypospolitej Polskiej*, red. Tadeusz Jemioło, i Kazimierz Malak, 156–163. Warszawa: Akademia Obrony Narodowej.
- Kisielewska, Aleksandra, i Joanna Kwiecień. 2011. „Struktury instytucjonalne w bezpieczeństwie.” W *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Przegląd aktualnego stanu*, red. Katarzyna Żukrowska, 102–133. Warszawa: Wydawnictwo IUSatTax.
- Kocot, Kazimierz, i Karol Wolfke, oprac. 1978. *Wybór dokumentów do nauki prawa międzynarodowego*. Wrocław–Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Kostecki, Wojciech. 2012. *Strach i potęga. Bezpieczeństwo międzynarodowe w XXI wieku*. Warszawa: Wydawnictwo Poltext.
- Kostecki, Wojciech. 2014. „Bezpieczeństwo Polski a dynamika stosunków międzynarodowych.” W *Bezpieczeństwo Polski. Współczesne wyzwania*, red. Sebastian Wojciechowski, Anna Potyrała, 47–59. Warszawa: Difin.
- Kuźniar, Roman. 2003. „Niebezpieczeństwa nowego paradygmatu bezpieczeństwa.” W *Bezpieczeństwo międzynarodowe czasu przemian. Zagrożenia – Koncepcje – Instytucje*, red. Roman Kuźniar, i Zdzisław Lachowski, 209–233. Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych.

- Kuźniar, Roman. 2012a. „Ewolucja problemu bezpieczeństwa – rys historyczny.” W Roman Kuźniar, Bolesław Balcerowicz, i Agnieszka Bieńczyk-Missala [i in.]. *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, 18–37. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Kuźniar, Roman. 2012b. „Tradycyjne zagrożenia dla bezpieczeństwa międzynarodowego.” W Roman Kuźniar, Bolesław Balcerowicz, i Agnieszka Bieńczyk-Missala [i in.]. *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, 40–58. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Łastawski, Kazimierz. 2002. „Pojęcie i główne wyznaczniki bezpieczeństwa narodowego i międzynarodowego.” W *Współczesne bezpieczeństwo*, red. Włodzimierz Fehler, 10–29. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek.
- Madej, Marek. 2012. „Zagrożenia asymetryczne – „nowy” problem bezpieczeństwa międzynarodowego.” W Roman Kuźniar, Bolesław Balcerowicz, i Agnieszka Bieńczyk-Missala [i in.]. *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, 80–96. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Pawłowski, Jacek. 2007. „Strategiczne dylematy początku XXI wieku.” W *Współczesne postrzeganie bezpieczeństwa. Materiały z konferencji zorganizowanej przez Wyższą Szkołę Administracji w Bielsku-Białej 23 listopada 2006 r.*, red. Kuba Jałoszyński, Bernard Wiśniewski, i Tadeusz Wojtuszek, 52–66. Bielsko-Biała: Wyższa Szkoła Administracji w Bielsku-Białej.
- Pietraś, Marek. 2016. „Pojmowanie bezpieczeństwa, jego zakresy i koncepcje zapewnienia.” W *Polska w systemie bezpieczeństwa międzynarodowego*, red. Marek Pietraś, i Konstanty A. Wojtaszczyk, 17–40. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Aspra-JR.
- Popiuk-Rysińska, Irena. 2013. *Ewolucja systemu zbiorowego bezpieczeństwa Narodów Zjednoczonych po zimnej wojnie*. Warszawa: Dom Wydawniczy Elipsa.
- Pronińska, Kamila. 2012. „Współczesne konflikty zbrojne.” W Roman Kuźniar, Bolesław Balcerowicz, i Agnieszka Bieńczyk-Missala [i in.]. *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, 97–119. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Przybylska-Maszner, Beata. 2013. „Bezpieczeństwo Polski a wspólna polityka bezpieczeństwa i obrony Unii Europejskiej.” W *Kluczowe determinanty bezpieczeństwa Polski na początku XXI wieku*, red. Sebastian Wojciechowski, i Artur Wejkszner, 99–126. Warszawa: Difin.
- Sulkowski, Piotr. 2011. „Państwa upadłe a bezpieczeństwo.” W *Bezpieczeństwo międzynarodowe. Przegląd aktualnego stanu*, red. Katarzyna Żukrowska, 274–290. Warszawa: Wydawnictwo IUSatTax.
- Symonides, Janusz. 2003. „Kilka uwag o prawnomiędzynarodowych podstawach bezpieczeństwa i ładu międzynarodowego.” W *Bezpieczeństwo międzynarodowe czasu przemian. Zagrożenia – Koncepcje – Instytucje*, red. Roman Kuźniar, i Zdzisław Lachowski, 269–290. Warszawa: Polski Instytut Spraw Międzynarodowych.
- Tabor, Marek. 2012. „Porozumienia w sprawie kontroli zbrojeń i rozbrojenia.” W Roman Kuźniar, Bolesław Balcerowicz, i Agnieszka Bieńczyk-Missala [i in.]. *Bezpieczeństwo międzynarodowe*, 143–170. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Turczyński, Paweł. 2011. *Bezpieczeństwo europejskie. Systemy, instytucje, funkcjonowanie*. Wrocław: Wydawnictwo Atla 2.
- Winiarski, Bohdan. 1938. *Wybór źródeł do nauki prawa międzynarodowego*. Warszawa: Komisja Wyd. Podręczników Akademickich, Kasa im. Mianowskiego.
- Zajac, Justyna. 2009. „System bezpieczeństwa międzynarodowego.” W *Bezpieczeństwo państwa. Wybrane problemy*, red. Konstanty A. Wojtaszczyk, i Anna Materska-Sosnowska, 31–56. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Aspra-JR.
- Zięba, Ryszard. 1997. „Kategoria bezpieczeństwa w nauce o stosunkach międzynarodowych.” W *Bezpieczeństwo narodowe i międzynarodowe u schyłku XX wieku*, red. Davis B. Bobrow, Edward Halizak, i Ryszard Zięba, 3–25. Warszawa: Fundacja Studiów Międzynarodowych „Scholar”.

INTERNATIONAL SECURITY

Summary. International security is a vital element of international relations and in order to ensure it there is a need to provide actions for the peaceful settlement of international disputes, establishment of the legal and institutional basis for stability, cooperation and elimination of emerging threats. Apart from traditional security risks related to the threat and use of force, there are currently asymmetric dangers, as well as the ones caused by civilization development. Modern concepts of security include: balance of power, collective security, cooperative security and common security. A lot of important safety initiatives are taken by international organizations: the United Nations, the North Atlantic Treaty Organization, the European Union. Commitments contained in international agreements on disarmament and non-aggression also play an important role. Given the rapid changes occurring in the international environment, States should seek for effective solutions to overcome new and growing threats.

Key words: international security, threats to international security, the institutionalization of international security, international legal basis for the security of states, international law